

EHL-İ SÜNNET VE MUTEZİLE

BAĞLAMINDA DOĞRULUK ÖLÇÜSÜ OLARAK KERAMET

*-The Prodigy (Karamah) as a Verifying Measure in the Context of Ahl al-Sunnah
and Mu'tazilah-*

Yrd. Doç. Dr. Salih Sabri Yavuz

KTÜ Rize İlahiyat F. Öğretim Üyesi

ssyavuz@risc01.ktu.edu.tr

Abstract: *Mu'tazilah in Islam denied the prodigies as having it dissented from the miracle and considered it as a damaging element to the miracle. But Ahl al-Sunnah has been recognizing them, and equalized them with the miracle in the point of miracle's nature. Furthermore, they offered prodigy as a standard for the verification one. When we evaluate these two approaches, we could say that it is not impossible to consider the prodigy as the verifying measure. And also the prodigy can not be rejected because of the fact that it is incompatible with the miracle's being clear evident.*

1. Giriş

Yüce Allah insanlara elçi olarak gönderdiği peygamberleri desteklemek ve peygamberliklerini hem kendilerine hem de muhataplarına ispat üzere onlara mucizeler vermiştir. Peygamberler mucizeler ile mümtaz olan şahsiyetlerdir. Bu itibarla mucize, peygamberliğin ayrılmaz bir parçasıdır. İslam düşüncesi içerisinde bu anlayış genel olarak tüm mutedil fırkalar tarafından kabul edilen bir husustur. Ancak başkalarında meydana gelen mucizeye benzer olağanüstü hallerin durumu ise tartışılmış ve fikir ayrılıklarına sebep olmuştur. O kadar ki bazılarınca Mutezile ile Ehl-i Sünnet arasındaki farklılığı belirleyen bir çizgi olarak dahi görülmüştür. Genelde tartışma, başkalarında meydana gelen olağanüstü hallerden keramet olarak isimlendirilen hususta yapılmıştır. Mutezile âlimlerinin endişesi bu tür durumların mucizeye zarar vermesi ve nübüvvetin zedelenmesidir. Ehl-i Sünnet âlimleri ise bu tür durumların bizzat vukuundan hareketle ve naklin de bunları desteklemesiyle

meseleyi izaha çalışmışlardır. Gayemiz burada bir tartışma açmak değildir. Her iki kesimin konuya yaklaşımını ortaya koymak, bu çerçevede kerametın bir doğruluk ölçüsü olup olmadığı ve her iki anlayışın hangi düzlemden hareket ettiklerine dair değerlendirmelerde bulunmaktadır.

2. Ehl-i Sünnet'in Konuya Yaklaşımı

Ehl-i Sünnet kelamcılarının çoğunluğu, mucizelerin (alamat) Peygamberler dışındakilerde vukuunun imkânına hükmetmişler ve bunu caiz görmüşlerdir. Kısmi olarak bu görüşü reddeden kimselerin de bulunduğu kaynaklarda ifade edilmektedir. Eş'arî kelamcılarında Ebû İshak el-İsferâyînî (v.418/1027) ve Abdullah el-Halimî bunlardandır. Mutezile'den Ebu'l-Hüseyin Abdullah el-Basrî (ö. 369/979) ise bu ekol içinde kerametın varlığını kabul eden şahıs olarak gösterilmektedir.¹

Eş'arî (ö. 324/936) mucize dışında kalan olağanüstü hallerin imkânıyla ilgili olarak dört farklı yaklaşımın olduğunu belirtir.

1. Başkalarında meydana gelmesini imkân dâhilinde görmeyenler. Eş'arî kim olduğunu açıkça belirtmemekle beraber, bu grupla Mutezile'yi kastettiği kuvvetle muhtemeldir.

2. İmamlarda zuhur edeceğini kabul edenler. Bunlar Rafiziler'dir. Bu grup daha aşırı giderek imamların, peygamberin dinini nesh edebileceğine inanmışlardır.

3. Salih kimselerde meydana gelmesini mümkün görenler.

¹ el-Cüveynî, Ebû'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdullah, el-İrşâd ilâ kavâti'l-edille fi usûli'l-i'tikâd, Beyrut, 1985, s. 316-317; İbnü's-Salâh eş-Şehrûzî, *Tabakâtü'l-fukahai's-Şafiiyye*, Beyrut 1992, I, 314; Adududdin el-İcî, Abdurrahman b. Ahmed, *el-Mevâkıf fi ilmi'l-keîâm*, Âlemu'l-kütüb, Beyrut ts., s. 370; İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyu'd-Din Ahmed, *Kitâbu'n-nübüvât*, Beyrut, 1985, s. 5; es-Seffârinî, Ebû'l-Avn Muhammed b. Ahmed, *Levâmiü'l-envâri'l-behiyye ve sevâdiü'l-esrâri'l-eseriyye*, I-II, Beyrut 1985, II, 394, 396. Taftazânî ehl-i sünnet'e mensup bazı fakihlerin keramete karşı olumsuz tavırlarından bahseder. Bu fakihler, İbrahim b. Ethem'in aynı gün hem Mekte'de hem Basra'da görülmesini mümkün görenlerin tekfir edileceğini söylemiştir. Ona göre fakihlerin bu anlayışı hayret edilecek bir durumdur. Bk. Taftazânî, Saduddin Mes'ud b. Ömer, *Şerhu'l-mekâsıd*, tah. Abdurrahman Umeyre, Beyrut 1989, V, 75.

4. İlahlık iddia eden kimselerde meydana gelmesini caiz görüp nübüvvet iddiasında bulunan yalancılarda zuhur etmesini kabul etmeyenler. Bunu savunanlara göre, ilahlık iddia eden kimsede, onu yalanlayacak şey onun yapısında vardır. Nübüvvet iddiasında bulunanların yapısında onun nebi olduğunu yalanlayacak bir şey yoktur.²

Mucize dışındaki olağanüstü olayların gerçekleşebileceği yönündeki Ehl-i Sünnet'in genel kanaatleri içerisinde üzerinde en çok vurgu yapılan konu, velilerin kerametleri olmuştur. İlk kaynaklardan itibaren bu vurgu yapılagelmiştir. Bu da meselenin o günden beri tartışıldığını göstermektedir. Hanefi-Matürîdî ekolün kurucusu olarak kabul edilen Ebu Hanife, akaide dair kendisine nispet edilen eserinde konuya temas etmektedir. O, mucizeler ile birlikte kerametlerin de hak olduğunu ifade eder. Firavun ve Şeytan gibi Allah'ın düşmanı olanlarda bu çeşit olağanüstü hallerin mucize ya da keramet olarak isimlendirilemeyeceğini, ancak bunların onlarda gerçekleşmesinin mümkün olduğunu belirtir. Ona göre bu tür hadiseler onların ihtiyaçlarını giderme sadedindedir. Allah küfür ve isyanda ileri gitmelerine imkân

² el-Eş'arî, Ebu'l-Hasan, *Makalatü'l-İslamiyyin ve'htilafu'l-musallin*, tah. Abdülhamid Muhammed Muhiddin, Beyrut 1990, II, 125. İbn Sina (ö. 428/1037) tabiat âlemindeki olağanüstü durumların üç esastan kaynaklandığını ifade eder. İlk olarak nefse ait birtakım güçler sayılabilir. İkinci olarak cisimlerin yapılarındaki özelliklerden dolayı olur. Meselâ mıknaşın kendine mahsus gücü sebebiyle demiri çekmesi gibi. Üçüncü olarak da semavî güçlerle, yerde bulunan birtakım cisimlerin sâhip oldukları özel konumdan veya yeryüzünde bulunan kişilerin semadaki güçlerle irtibat kurup, onları harekete geçirmelerinden dolayı birtakım olağanüstü hâdiseler meydana gelir. Mesela sihir, hat-ta mucize ve kerametler, bu üçüncü ilkenin birinci kısmına girer. Göz aldatması ve el çabukluğu ise ikinci kısma girer. Tılsımlar da üçüncü kabilden olaylardır. bk. İbn Sînâ, *el-İşârât ve't-tenbihât*, Beyrut 1993, IV, 157–158. İbn Teymiyye insanların harikulade durumlar karşısındaki tutumlarını şöyle tasnif eder: 1. Peygamberlerden başkasında gerçekleştiğini inkâr edenler. 2. Bu tür harikulade durumların bulunduğu kimseleri veli kabul edenler. Bu kimseler müşriklerin ve ehl-i kitab'ın Müslümanlarla savaşta onları destekleyen yardımcıları bulunduğunu nakleder. Doğrusu bu kimselere yardımda bulunan cinlerdir. Bk. İbn Teymiyye, *el-Furkan beyne evliyai'r-Rahman ve evliyai'ş-şeytan*, thk. Abdurrahman b. Abdülkerim el-Yahya, Beyrut 1999, s. 342–343.

tanılarak cezalarının artmasını sağlamış olur.³ Eş'arî (ö. 324/936) yüce Allah'ın salih olan kimselerde bu olağanüstü hususları gösterebileceğinin mümkün olduğunu söyler ve bunları ayet olarak isimlendirir.⁴ Her ikisinin de tabiat kanunlarını aşan tarzda meydana gelmesini esas alan ehl-i sünnet genel olarak mucize ile keramet arasında nitelik açısından fark görmez.⁵

Ehl-i Sünnet genel olarak dört türlü olağanüstü olayın varlığını söz konusu eder: Peygamberlerin mucizeleri, velilerin kerametleri, Allah düşmanlarının aldatmaları (ihamet) ve veli olmayan mümin kimselerin sıkıntılarını gidermeye yönelik olan meûnet.⁶ Mucize ile bunlar arasında birtakım temel farklar vardır. Özellikle mucize ile keramet arasında bulunduğu öne sürülen farklar, bu olağanüstü durumun mahiyetine yönelik değildir. Şöyle ki, mucize herkese açık olması ve herkes tarafından görülmesi bakımından farklıdır. Mümin-kâfir, itaat eden-itaat etmeyen herkes tarafından görülür. Kerameti ise onu gösteren veliler gibi olanlar görür, fasık olanlar ise göremez. Nebi, her mucize talebinde mucize gösterir. Allah'tan bunu ister. Allah da onun bu isteğini gerçekleştirir. Velide ortaya çıkan keramet, Allah'ın irade ettiği belli zamanlarda gerçekleşir ve veliye itaat etmeye teşvik edici bir mahiyet arz eder. Nebi mucizesini bilir ve mucize gösterdiğinin farkında olur. Veli ise kendisinde

³ Ebu Hanife, İmam Azam Numan b. Sabit, *el-Fıkhu'l-ekber*, İstanbul 1981, s. 61. (İmam Azam'ın Beş Eseri İçinde-Haz. Mustafa Öz). Kerametın itikadi bir kavram olarak ortaya çıkışı h. IV. asırda olduğu söylenmektedir. Zira Ebû Hanife'ye nispet edilen bu eserde konu bir problem olarak ele alınmışsa da ilgili eserin ona aidiyeti konusunda şüphelerin bulunması veya en azından birtakım ilavelerin yapıldığı şeklinde kanaatlerin mevcudiyeti ilk dönemlerde böyle bir konunun tartışılmadığına delalet etmektedir. Bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Keramet", DİA, XXV, 268. krş. Şerafeddin Gölcük, "Fıkhu'l-Ekber", DİA, XII, 544-545.

⁴ el-Eş'arî, *el-İbâne fi usuli'd-diyâne*, Beyrut 1994, s.42.

⁵ el-Cüveynî, a.g.e, s. 316-317. Mahiyet itibariyle bunlar arasında farkın bulunduğunu kabul edenler de mevcuttur. Bu anlayışa göre keramet, ölüleri diriltme, asayı yılana çevirme gibi mucizeler seviyesine çıkamaz. Konuyla ilgili olarak bk. Osman Karadeniz, *İlim ve Din Açısından Mucize*, İstanbul 1999, s. 66-67.

⁶ Ebu'l-Mu'in en-Neseî, Meymun b. Muhammed, *Bahru'l-keîâm*, Dımaşk 11997, s. 223; *Tabsiratü'l edille*, tah. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün, Ankara 2003, II, 110; Taftazânî, *Şerhu'l-mekâsıd*, V, 73.

meydana gelen bu olağanüstü hadiseyi ikrar etmez. Bilakis müminlerden bir başkasının kerameti olduğunu söyler. Veli peygamberlik iddiasında bulunursa kâfir olur ve ondan keramet meydana gelmez.⁷ Mucize sahibi nübüvvet iddiasında bulunursa bu olağanüstü olay onun nebi olduğunu ortaya koyar. Şayet velayet iddiasında bulunursa veli olduğunu gösterir.⁸ Velilerin kerameti resullerin mucizeleri olarak görülmür. Görüşlerinde doğru olmayan kimse veli olamaz. Dolayısıyla görüşleri Allah'ın getirdiklerine uygun olmalıdır.⁹

Mutezile'nin temel itiraz noktası olan, kerametın mucizeye zarar vereceği, dolayısıyla nebinin nübüvveti konusunda ithama neden olacağı veya en azından şüpheye düşüreceği düşüncesi bu anlayışa göre isabetli sayılmaz. Çünkü mucize nebinin doğruluğuna delalet eder. Bu bazen nübüvvet iddiasında doğruluğuna delalet eder, bazen de bu iddia dışındaki durumlara delalet eder. İyi düşünöldüğü takdirde kerametlerin Hz. Peygamber'in mucizeleri oldukları anlaşılır. Olağanüstü kabul edilen mucize benzeri olayların fasıklardan ve benzerlerinden sadır olması hususu ise bunlara göre farklılık arz eder. Bu kimselerde olağan dışı olaylar, onlara yardım ve imdad sadedinde meydana gelir. Bu itibarla bunlar keramet olarak isimlendirilmez. Keramet ve bunlar arasındaki fark anlamda değil, isimlendirilmededir.¹⁰ Eğer veli bütün fiillerinde ve davranışlarında peygambere tabi olursa onlarda meydana gelen kerametler bizzat peygamberin mucizesi kabul edilir.¹¹

⁷ en-Nesefi, *Bahru'l-keleam*, s. 234; *Tabsiratü'l edille*, II, 109. el-Bağdadı, Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed, *el-Fark beyne'l-fırak*, tah. Muhammed Muhiddin Abdülhamid, Beyrut 1990, s. 344; Taftazânî, *Şerhu'l-mekâsıd*, V, 73; Şemseddin es-Semerkanđi, *es-Şehâifu'l-ilahiyye*, tah. Ahmed Abdurrahman eş-Şerif, Kuveyt 1985, s. 432.

⁸ er-Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *et-Tefsiru'l-kebir (Mefatihü'l-gayb)*, Kahire ts., II, 661.

⁹ es-Seffârinî, *Levâmi*, II, 396.

¹⁰ el-Bağdadı, Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed, *Usulu'd-din*, Beyrut 1981, s. 185; en-Nesefi, *Tabsiratü'l edille*, II, 109.

¹¹ eş-Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerim, *Nihâyetü'l-ikdâm fi ilmi'l-keleam*, London 1934, s. 498.

Kerametlerle ilgili olarak dikkat çekilmesi gereken bir husus genelde Ehl-i Sünnet'in bunları doğruluğun ölçüsü olarak görmeleridir. Keramet, onu gösterenlerin hakikat üzere olduklarını gösteren bir delildir.¹² Kerametın meydana gelmesi bu kimsenin veli olduğuna delalet eder. Veli olması ise inancında doğru ve görüşlerinde hak olduğunu gösterir.¹³ Önemli Eş'arı kelâmcı Ebû Bekr b. İbn Fûrek konuyla ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

Mûcizeler, doğruluğun delilleridir. Eğer bunun sahibi peygamberliğini iddia etse bu onun iddiasında sâdık olduğunu gösterir. Eğer sahibi velâyetini iddia edecek olsa o hâlinde sâdık olduğuna delalet eder ve ona, aralarını ayırt etmek için mûcize cinsinden de olsa 'mûcize' değil 'kerâmet' denilir.¹⁴

Ehl-i Sünnet kelimcilerine göre kerametler hem akli olarak hem de nakli olarak mümkün olan hususlardır. Mesela, Kur'an'da Hz. Süleyman'a Saba melikesi Belkıs'ın tahtının göz açıp kapayıncaya kadar getirilmesi buna delil teşkil etmektedir. Hz. Süleyman Saba melikesinin tahtını kendisine kimin getirebileceğini sorduğunda "kendisinde kitabın bilgisi olduğunu söyleyen biri" onu getirebileceğini söylemişti:

Kitaptan bilgisi olan kimse ise, "Gözünü açıp kapamadan, ben onu sana getiririm" dedi. (Süleyman) onu yanı başına yerleşivermiş görünce, "Bu, dedi, şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak üzere Rabbimin (gösterdiği) lütfundandır."¹⁵

¹² eş-Şehristânî, a.g.e, s. 497.

¹³ en-Nesefî, *Tabsıra*, a.y.

¹⁴ İbn Fûrek, Ebu Bekr, *Mücerredü malakati's-şeyh Ebi'l-Hasan-el-Eş'arı*, Beyrut, 1987, s.176-177.

¹⁵ en-Neml 27/40. Bu ayette geçen "kitaptan bilgisi olan kimse"nin kim olduğu konusunda iki farklı görüş vardır: Biri bunun meleklerden biri olduğu diğeri ise insanlardan biri olduğudur. İnsanlardan kim olduğu konusunda da ihtilaf vardır. İbn Mes'ud bu kimsenin Hızır (a.s.) olduğu, İbn Abbas Hz. Süleyman (a.s.)'ın veziri Asaf, Katade ism-i azam'ı bilen bir kimse, İbnü'z-Zeyd adada yaşayan salih bir insan olduğu görüşündedir. Bir başka görüş ise bu kimsenin bizzat Hz. Süleyman'ın kendisi olduğu şeklindedir.

Ku'an'da bahsedilen Hz. Meryem ile ilgili olağanüstü haller¹⁶ ve ashab-ı kehf'in durumunu¹⁷ da bu deliller arasında zikrederler.¹⁸ Mutezile ise bunların bir kısmını peygamberlerde peygamberliğinden önce gerçekteşen olağanüstü haller (irhas) olarak görmekte, bazılarını ise peygamberlerin mucizeleri şeklinde yorumlamaktadır. Meryem kıssasını Hz. İsa için bir irhas veya Hz. Zekeriya için bir mucize kabul etmekte, Belkıs'ın tahtının getirilmesi olayını ise Hz. Süleyman'ın mucizesi olarak görmektedirler.¹⁹ Ehl-i Sünnet kelamcıları ise Kur'an'da zikredilen bu durumları peygamberlerin mucizesi olarak görmenin ilgili ayetlerin bağlamına uygun düşmediğini ifade ederler. Hz. Meryem ile ilgili olay Hz. İsa için bir irhas veya Hz. Zekeriya için bir mucize kabul edilmesi durumunda burada Hz. İsa'nın bir nübüvvet

dir. Fahreddin er-Râzî bu görüşü tercih etmektedir. Zira ona göre burada muhatap İfrit'tir ve Hz. Süleyman ona mucize göstermek istemiştir. Bk. Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsiru'l-kebir* (Mefatihü'l-gayb), Mısır ts., VI, 566. Ayrıca bk. ez-Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzîl ve uyunu'l-ekâvil*, nşr. Muhammed Abdüsselam Şahin, Beyrut 2002, III, 355.

¹⁶ Hz. Meryem ile ilgili ayette "Zekeriyya ne zaman onun bulunduğu mihraba girse, onun yanında yeni bir yiyecek bulurdu. "Meryem! Bu sana nereden geldi?" deyince, o da: "Bu, Allah katındandır." derdi. Şüphesiz Allah, dilediğine hesapsız rızık verir." buyrulmaktadır. (Al-i İmran 3/37) Fahreddin er-Râzî'nin aktardığına göre Mutezileden el-Cübbâi bu ayeti yorumlarken Hz. Meryem'in yanında bulunan yiyeceklerin ona ait harikalar olmadığını ifade etmektedir. Ayette ortaya konulan husus, Allah müminlerden bir topluluk vasıtasıyla Hz. Meryem'i rızıklandırmış olmasıdır. Bu mümin topluluk zahid ve abid olan kimselere infak etmeyi seven kimselerdi. Hz. Zekeriyya'nın, bu yiyecekleri gördüğünde bunların nereden geldiğini sorması, muhtemelen bunların uygun olmayan kimseler tarafından getirilmesi endişesine dayanmaktaydı. Bkz. er-Râzî, *et-Tefsir*, II, 660. Aynı ayeti tahlil eden Muhammed Esed, ayette vurgulanan rızık mucizevî bir kaynaktan gelmediğinin belirtmektedir. Bu konuda tefsirlerde nakledilenler Kur'an ve sahih hadislere dayanmamaktadır. Hz. Meryem'in cevabında "Bu, Allah katındandır" ifadesini kullanması, onun Allah'a duymuş olduğu sorumluluk bilincinin yansımasıdır. Hz. Meryem'e bu yiyecekleri mümin bir topluluk getirmekteydi. Bkz. Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, İstanbul 1997, s. 95 (27 no'lu dipnot.)

¹⁷ el-Kehf 18/9–13.

¹⁸ el-İcî, *el-Mevâkıf*, s. 370.

¹⁹ Muhiddin Muhammed Bahauddin, *el-Kavlü'l-fasl şerhu fikhi'l-ekber*, İstanbul 1990, s. 336.

iddiası bulunmadığından onun mucizesi sayılamaz. Keza Hz. Zekeriyya'nın bir mucizesi kabul edilirse, ilgili ayette onun bu konuda bilgi sahibi olmadığına işaret vardır. Böyle olduğu için Hz. Zekeriya Hz. Meryem'den bunun ne olduğunu sormuştur.²⁰ Eş'arî kelamcı el-Îci (756/1355) ise Hz. İsa'nın (a.s.) beşikte konuşmasını, Hz. Meryem'e kuru hurmadan taze yemişlerin düşürülmesini, Hz. Muhammed (a.s.) ile ilgili olarak peygamberlikten önce göğsünün yarılmasını ve kalbinin yıkanmasını, bulutun kendisini gölgelemesini, taşın onu selamlamasını keramet olarak kabul etmektedir. O bunların velilerde de meydana gelmesini mümkün görmektedir. Çünkü peygamberler peygamberlikten önce velilerin derecesinden mahrum değillerdir.²¹

Ehl-i Sünnet'e göre Hz. Ömer'in Medine'de minberde olduğu esnada Nehavend'deki ordusuna dağa çekilmesi uyarısında bulunması ve ordu komutanı Sariye'nin de Hz. Ömer'in bu uyarısını duyup dağa çekilmesi olayını aynı doğrultuda yorumlanabilecek bir olağanüstü olaydır. İran'ın Müslümanlar tarafından fethedilmesi de bu uyarı sayesinde olmuştur.²²

Bunlara göre keramet aklen de imkânsız değildir. Allah eşyadaki kanunları (sünnetullah) değiştirmek suretiyle olağanüstü bir olay meydana getirebilir. Bu durum Allah için muhal olan bir şey değildir. Böyle bir imkân varsa, bunun salih kimselerde meydana gelmesi de mümkündür.²³ İnsanda var olan birtakım kuvvetler maddede tesir meydana getirebilecek mahiyettedir. Bu kuvvetlerden biri de insanın vehmi güçleridir. İnsanda bu kuvvetlerin ileri derecede olması ise mümkündür. İşte kendisinde bu kuvvetlerin üst seviyeye ulaştığında insan, böylece âlemde istediği gibi tasarrufta bulunabilir. Bu şuna benzemektedir: Zayıf nefisler bir araya geldiklerinde onlarda tesir edici bir güç oluşur. Büyük bir kalabalık fikirlerini belli bir şeye yöneltmek üzere bir araya geldiklerinde onlar, arzulanan bu durumu gerçekleştirebilirler. Mesela yağmur duasında durum böyledir. İnsan nefsi üstün özelliklerle beze-

²⁰ er-Râzî, *et-Tefsir*, II, 660; Taftazânî, *Şerhu'l-mekâsîd*, V, 74; el-Kestelî, Muslihuddin Mustafa b. Muhammed, *Haşiye ala şerhi'l-akâid*, İstanbul 1966, s. 176.

²¹ el-Îcî, *el-Mevâkıf*, s. 340.

²² el-Bağdadî, *Usulu'd-din*, s. 185.

²³ el-Gazzâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-İktisâd fi'l-i'tikâd*, s.125.

nirse bu sayede keramet getirmeye güç yetirebilir.²⁴ Hz. Peygamber döneminde ashabın ve daha sonraki dönemlerde tabiinin benzer durumlarla takviye edilmesi mümkün olan bir durumdur. Peygamber ve onun hissi mucizeleri ortadan kalktıktan sonra bu nesillerin imanlarının takviye edilmesi için bu tür haller gereklidir. Böyle bir ihtiyaç kerametlerin çoğalmasına vesile olmuştur.²⁵ Bakıllânî (ö. 403/1013) salih müminlerden peygamberlerin mucizelerine benzer şekilde olağanüstü olayların meydana gelmesini tasvip etmez.²⁶ Ancak peygamberlik iddiası dışında velilerde kerametın meydana gelebileceğini söyler.²⁷

Mutezile'nin keramete karşı çıkışını, bir kısım Ehl-i Sünnet âlimi böyle kimselerde kerametlerin olmayışına bağlamaktadır. Bunlara göre Mutezile düşüncesine bağlı kimselerde keramet zuhur etmemiştir. Bunun için bunlar kerameti inkâr yoluna gitmişlerdir.²⁸ Ehl-i Sünnet'e göre mucize dışındaki olağanüstü hallerin peygamberler dışındaki kimselerde meydana gelmesin mucizeye zarar vermez ve mucize ile bunların karışma ihtimali yoktur. Çünkü hiçbir kimsenin onu getirememesi mucizenin şartından değildir. Böyle bir şart olsaydı, peygamberimizin geçmiş peygamberlerin göstermiş olduğu mucizelere benzer ve onlar gibi bir mucizeyi göstermesi mümkün olmazdı. Mucizenin şartı, iddia ettiği konuda peygamberi tasdik etmesidir.²⁹ Bu olağanüstü halleri gösterenler zaten peygambere tabi olduğunu söylemektedirler.³⁰

²⁴ Fahreddin er-Râzî, *el-Metâlibu'l-âliye mine'l-ilmî'l-ilahî*, thk. Ahmed Hicazî es-Sekka, Beyrut 1987, VIII, 137.

²⁵ Beyazizâde, Kemaleddin Ahmed, *İşaratü'l-meram min ibarâti'l-İmam*, Kahire 1949, s. 338.

²⁶ el-Bakıllânî, Ebû Bekir Muhammed b. Tayyib, *Kitâbü'l-beyân 'ani'l-fark beyne'l-mu'cizat ve'l-keramât*, (Olağanüstü Olaylar ve Arasındaki Farklar), trc. Adil Bebek, İstanbul 1998, s. 45.

²⁷ el-Bakıllânî, a.g.e, s. 79–80.

²⁸ el-Bağdadî, *el-Fark beyne'l-firak*, s. 344; en-Nesefî, *Tabsıra*, 108.

²⁹ el-Âmidî, Seyfeddin, *Gâyetü'l-merâm fi ilmi'lkelâm*, thk. Hasan Mahmud Abdüllatif, Kahire 1971, s. 335.

³⁰ Beyazizâde, a.g.e, s. 338.

Ehl- sünnet, Mutezilenin kerametlere karşı çıkışını onların yanlış inanç sahipleri olmalarına bağlamaktadır. Öyle ki, imandan çıkma endişesiyle günahlardan aşırı sakınmalarına ve ibadetlere çokça düşkün olmalarına rağmen, onlarda böyle bir hal meydana gelmemiştir. Görüşlerinin batıl olduğu konusunda kerametleri reddetmeleri dışında bir delil bulunmasa dahi bu düşünüş tarzı yeterli bir delil olurdu. Neseffî, onların bu görüşte ısrarcı olmalarını kendilerinden kerametlin zuhur etmemesine bağlamakta ve şunu eklemektedir: “Onların hiç birinde keramet ortaya çıkmadı ve hiçbiri kendilerinde böyle bir durumun meydana gelmesini gözlemlemedi ki inkârından dönsün ve kerameti kabul etsin.” O bu eleştirileriyle kalmaz ve Allah’ın bunlarda kerameti ortaya çıkarmamasını Allah’ın düşmanları olarak kalmalarını sağlamak ve ihanete layık olmalarını temin etmek için olduğunu vurgular. Ona göre genellikle bu kimselerde çirkin bir sarılık hastalığı meydana gelmiştir. Gözler onlara bakmaktan hoşlanmaz ve onlarla dostluk yapmak kalplere ağır gelir.³¹ Bir anlamda bu bozuk düşünceleri onların fiziki ve ruhsal yapılarına yansımaktadır.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Ehli Sünnet içinde de üstad kabul edilen İsferyîni, kerametlere ve bunların gerçekleşmesine mesafeli durmuştur. Açıkça keramet olarak dile getirmese de mucize benzeri olağanüstü hallerin yalancılarda ortaya çıkmasını mümkün görmez.³² Gerçi onun bu kanaati aynı çizgideki âlimlerce tenkit edilmişse de yukarıda Neseffî’nin sırf keramet konusundan hareketle Mutezileye yönelttiği ağır eleştiriler tarzında olmamıştır. İsferyîni kerametleri mucize açısından değerlendirerek kategorik bir ayırım yapmaktadır. Ebü’l-Kasım en-Nisâbüri’nin “*el-Ğunye*” isimli eserinde nakledildiğine göre o, peygamberin mucizesi olabilecek nitelikteki bir şeyin veli için keramet olmasını imkânsız kabul eder.

³¹ en-Neseffî, *Tabsıra*, II, 107–108. Krş. Taftazânî, *Şerhu’l-mekâsîd*, V, 75.

³² el-İsferyîni, Ebû İshak İbrahim b. Muhammed, *el-akide*, neşr. Richard M. Frank, s. 134. (Richard M. Frank, “*Al-Üstad Abü Ishak: An Akida Together With Selected Fragments*”, Paris 1989.)

Fakat aklın, peygamberin mucizesi olacak nitelikte kabul etmediği hususların veliler için keramet olması mümkündür.³³

İsferyinî'nin bu açıklamaları, mucize ile keramet arasında mahiyet açısından bir fark olduğu şeklinde bir anlayışa götürmektedir. Onun bu görüşü ile Ehl-i Sünnet'in keramet ile mucize arasındaki farkın "velinin keramet ile meydana okumaması ve birinin veli diğerinin peygamberin elinde meydana gelmesi" olduğu şeklindeki görüşü mukayese edildiğinde mahiyete yönelik bir ayırımın olduğu sonucu ortaya çıkar.

Tasavvufi literatürde keramet önemli bir yer işgal etmekle birlikte keramete önem verilmemesi vurgusu da yapılmıştır. İstikamet sahibi olma, keramet sahibi olmaktan çok daha önemli addedilmiştir. Hatta kerametler ağlayan çocukları susturmak için verilen ilaç gibi görülmüştür.³⁴ Tasavvufi düşüncede keramete bir doğruluk ölçüsü olarak da bakılmıştır. Bunlara göre keramet, bir velinin doğru olduğunun alâmetidir. Yalancı olan kimsede zuhur etmesi caiz olmaz, zuhur etmesi de ancak iddiasının yalancılığına alâmet sayılabilir. Keramet, mükellefiyetin baki olduğu hâlde meydana gelen harikulâde bir fiildir. Delil getirerek Allah'ın bildirmesiyle doğruyu yalandan ayırırsa bu kimse de velidir.³⁵ Sufiler, su üstünde yürümek, hayvanlarla konuşmak, tayy-ı mekân (uzun mesafeleri kat etmek), bulunması gerekenin haricinde bir yerde ve zamanda bir şeyin zuhur etmesi gibi mucizeler kabilinden sayılsalar da veliler için kerametlerin var olduğunda ittifak etmişlerdir. Nitekim bu konuda haber vârid olmuş, sahih rivayetler gelmiş ve Kur'ân-ı Kerim bundan bahsetmiştir.³⁶

³³ Richard M. Frank, "*Al-Üstad Abü İshak: An Akida Together With Selected Fragments*", Paris 1989, s.173.

³⁴ el-Kuşeyrî, Abdülkerim, *er-Risale*, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul 1999, s. 228.

³⁵ el-Hucvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, Beyrut 1980, II,453.

³⁶ el-Kelâbâzî, *et-Ta'arruf li mezhebi ehli't-tasavvuf*, Kahire 1933, s.44.

3. Mutezilenin Konuya Yaklaşımı

Mutezileden Kadı Abdülcebbar (ö. 415/1025) öncelikle mucizenin peygambere ait oluşu vurgusuyla, peygamberin dışındakilerde de bu tür hallerin gerçekleşeceğine inananların taksimatını şu şekilde ortaya koyar:

1. Yalancılara yalancılığına delalet etsin diye bu kimselerde gerçekleşeceğini mümkün görenler.

2. Salih kimselerde veya fazilette belli bir mertebeye ulaşmış olanlarda meydana gelebileceğini mümkün görenler.

3. Resul olmayan nebilerde gerçekleşeceğini mümkün görenler. Bu kimseler peygamberler içerisinde kendilerine vahyedildiği halde resul olmayan kimselerin bulunduğunu zannetmektedirler.

4. İmamlarda gerçekleşeceğini kabul edenler, hatta bunu vacip görenler.

5. Her istediklerinde iddiada bulunma imkânına sahip olan hüccetlerde gerçekleşeceğini kabul edenler.

6. Sihirbaz ve kâhinlerde ortaya çıkacağını kabul edenler.³⁷

Bunların içerisinde salih kimselerde (veli), imamlarda ve hüccetlerde ortaya çıktığı düşünülen olağanüstü halleri eşleştirmek mümkündür. Zira bunların ortak özelliği hepsinin aynı kategoride olmasıdır. Hüccet ve imamlarda gerçekleşeceğine inananlar Şia'dır. Bu da onların böyle kimseleri insanların en faziletlisi görmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu itibarla salih olan kimselerde bu tür durumların zuhur etmesi şeklindeki inanç hem imamlardan hem de velilerden bunların zuhur etmesini ihtiva eder. Her ikisinde de durum aynıdır ve dolayısıyla her ikisini aynı kategoride değerlendirerek değerlendirmeler yapılmıştır.

Kadı Abdülcebbar, genelde Mutezilenin mucize konusundaki kanaatini, “şeyhimiz” diye tabir ettiği meşhur Mutezili bilgin Ebu Haşim el-Cübbâi'den (ö. 311/933) aktarımda bulunarak sunar ve daha sonra diğer mezhep ileri gelenlerinin

³⁷ Kadı Abdülcebbar, b. Ahmed el-Hemedânî el- Esedabâdî, *el-Muğnî fi ebvabi't-tevhid ve'l-adl*, tah. Mahmud el-Hudayri-Mahmud Muhammed Kasım, Kahire 1965, XV, 217.

görüşlerini vererek mukayesede bulunur. Onun konuyla ilgili açıklamaları dikkate alındığında bu tür durumların başkalarında gerçekleşmesiyle ilgili olarak Mutezile içinde üç yaklaşımdan veya üç metottan söz etmek mümkündür:

a. Ebû Hâşim'in Yaklaşımı

Kadı Abdülcebbar'ın ifadesine göre Ebû Hâşim meseleye delalet açısından yaklaşmaktadır. Peygamberlerin nübüvvetine delalet eden mucizelerin/alametlerin delaleti, başka delillerin delaleti gibi değildir. Mucizeler onun peygamberliğini açıklayıp ortaya koyması (ibane) ve sadece peygambere ait oluşu (tahsis) tarzında delalet eder. Çünkü mucize ya da peygamberliğe delalet eden alametler, bunları gösteren peygamberin nübüvvetini ortaya çıkarmak içindir ve ona delalet etmeyi gerektirir. Bu durum başka delillerde gerekli bir şart değildir. İşte bu fark bunların başkalarında meydana gelmemesini gerektirir. Mucizeye benzer diğer olağanüstü hallerin başkalarında meydana gelmesini kabul etmek, mucizelerin ve benzerlerinin bu "ibane" özelliğiyle çelişir. Şöyle ki siyah, siyah olması bakımından kendisine zıt olan şeylerden ayrıldığına, siyahlık açısından ancak onun türünden olanlar ona ortak olabilir. Bu itibarla peygamberi diğerlerinden ayıran alametin, ancak nübüvvet noktasında ona eşit olan kimselerde zuhur etmesi mümkün olur.³⁸ Bu da imkân dâhilinde olmadığı için başkalarında mucize ya da mucizeye benzer hallerin ortaya çıkması iddiası isabetli değildir.

Bu noktada nebi resul ayırımına gidilerek, mucizenin resul olanı diğerlerinden ayırdığını, nebide böyle bir durumun olmadığı şeklindeki bir düşüncüyü de eleştirir. Buna göre mucizenin, nebiyi değil resul olanı diğerlerinden ayıran özellik olduğunu söylemek de uygun değildir. Çünkü maksat mucizenin peygamberlerin dışındakilerde ortaya çıkmasının caiz olmadığını açıklamaktır. Yoksa nebinin, resul ile eş olduğunu açıklamak değildir. Şu da var ki, zaten resul olan bir peygamberin aynı zamanda nebi de olması gerekir. Bir peygamberin resul olduğuna delalet eden ve onu bu bakımdan diğerlerinden ayırıp açığa çıkaran şey, nebi olması bakımından da onu

³⁸ Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni*, XV, 217-218

diğerlerinden ayırır.³⁹ Yani nebi veya resul olmak, mucize bağlamında eşit değere sahiptir.

Olağanüstü haller doğru söyleyen (sadık) bir kimsenin iddiasında doğru olduğuna delalet eden alametler değıllerdir. Çünkü bu, doğru söylediğine dair alameti olmayan kimsenin sadık olmamasını gerektirir. Sonuçta da işitmiş olduğumuz haberlerden kendisinde alamet bulunmayanların kesin olarak yalan olduğuna hükmetmemizi gerekli kılar ki, bu yanlıştır. Dolayısıyla mucize, risalet konusunda doğru olduğunu ortaya koyması bakımından peygamberi diğer kimselerden ayırır.⁴⁰

Ebu Haşim el-Cübbai'ye göre mucize, nübüvvet iddiasında bulunduğu şey konusunda peygamberin doğru söylediğine delil teşkil eder. Bu itibarla da mucizenin, kendi doğruluğunu ortaya koymak üzere peygamberin iddiasıyla bağlantılı olması gerekir. Böyle olduğu için mucize, nebiyi nübüvvet iddiası konusunda diğerlerinden ayırır. Ebu Haşim bu noktada şöyle bir sorgulamada bulunur: Mucize peygamberin haber vermiş olduğu diğer konularda da doğru olduğuna delalet etmez mi? Ebu Haşim'e göre cevap hayırdır. Çünkü meydana gelmeyen bir şeyde mucizenin onu tespit etmesi caiz değıldir. Bir kimse peygamberliğine delil olarak ileride olacak bir şeyi gösterirse bu, onun peygamberliğini tespit etmez. Mucize, nübüvvet iddiası tarzındaki gerçekleşmiş haberlerde peygamberin doğruluğunu ispat eder. Fakat şu da var ki, mucize bu kimsenin Allah Resülü olduğunu tespit ettiğinde, bu durum onun peygamberliğine uygun olmayan ve peygamberliğini engellemeye götüren diğer konularda da doğruluğunu ortaya koyar. Bundan dolayı da peygamberin günah işlemeleri imkânsızdır. Çünkü günah peygamberliğe eksiklik izafe eder ve insanların onlardan kaçınması sonucunu doğurur.⁴¹

Mucize veya olağanüstü bir halin imam, hüccet, veli ve benzerlerinde zuhur etmesi, ancak onu gerektirecek şeyi söylemeleri suretiyle olur ve mesela böyle kimseler imam, hüccet veya salih olduğunu iddia eder ve bu durumda onun böyle oldu-

³⁹ Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni*, XV, 218.

⁴⁰ Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni*, XV, 218.

⁴¹ Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni*, XV, 221.

đunu kabul etmek gerekir denilirse, iddiasında neyi söylediği onlara sorulur? Eğer bizim nübüvvet konusunda söylediğimiz gibi “*Allah’ım, bu konuda sadık isem bende mucizevî bir alamet göster!*” ifadesi söylenirse o zaman şöyle söylemek de mümkündür: “*Allah’ım, eğer belirli bir konuda doğru söylüyorsam bende mucizevî bir alamet göster.*” Eğer bu imkân dâhilinde görülecek olursa hüccet olmayan bir kimsede herhangi bir günde herhangi bir konuda mucize gösterme de mümkün görülmesi gerekir. Hâlbuki bu, mucizeye benzer olağanüstü halin böyle kimselerin doğruluğunu gösterdiği şeklindeki ilkeyle çelişir.⁴²

Ebu Haşım’ın bu açıklamaları, ehl-i sünnet’in belirtmiş olduğu “*veli istediğinde keramet gösteremez*” şeklindeki anlayışa bir eleştiri olarak gözükmektedir. Mucize istek ve talep ile meydana gelir. Bu talebin olmadığı yerde mucizeden bahsedilemez. Bu takdirde, Allah’ın herhangi bir tarzda ortaya çıkardığı olağanüstü durumlar, Mutezile anlayışına göre mucize olarak isimlendirilemezler. O halde mahiyet itibariyle aynı olan bir şeyin farklı isimle, örneğin keramet olarak, isimlendirilmesi sonucu değiştirmez.

b. Ebû Abdullah’ın Yaklaşımı

Kadı Abdülcebbar, Mutezile âlimlerinden Ebu Abdullah’ın⁴³, bu akıl yürütme biçimine itiraz ettiğini ifade eder. Ebu Abdullah’a göre, Ebu Haşım’ın “*mucizenin delaleti diğer delillerin delaletinden farklıdır*” sözü isabetli değildir. Aksine diğer delillerin delaleti gibidir. Mucizenin peygamberliğe delil oluğu, onu tasdik etmeye yöneliktir. Ancak kendisinde alametin ortaya çıkmadığı kimsenin de resul ve nebi olması caiz değildir. Çünkü peygamberin gönderilmesindeki esas amaç, başkaları için onda birtakım faydaların bulunmasıdır ve bunun da açıklanması gerekir. Bu ancak mucizenin ortaya çıkmasıyla mümkün olur. Peygamberin gönderilmesinde insanlar için çok önemli maslahatlar olduğuna göre, peygamberlerin peygamber

⁴² Kadı Abdülcebbar, *el-Muğnî*, XV, 221.

⁴³ Bu kişi Ebu Abdullah Hüseyin b. Ali el-Basrî olmalıdır. Kadı Abdülcebbar’ın hocaları içinde yer almaktadır. Zira ondan şeyhimiz diye bahsetmektedir. Kendisinden kelam dersleri almıştır. Konuyla ilgili olarak detaylı bilgi için bkz. İlyas Çelebi, *İslam İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdülcebbar*, İstanbul 2002, s. 206 vd.

olduğunu gösterecek alâmetlerin de bulunması gerekir. Onlar da mucizelerdir. Mucize peygamber olmasını göstermesi bakımından böyledir, yoksa delil olması açısından böyle değildir. Ona delalet eden diğer delillerde durum böyle değildir. Çünkü her zaman ve her durumda bir kişinin kadir olduğunu bilmek gerekmez. Durumuna delalet eden husus, bir kimsede ortaya çıkmaya da, o kimsenin kadir olması mümkündür. Deliller, akli ve nakli açıdan delil olarak kullanılmalılarını gerekli kılacak bir tarzda olmaları gerekir. Örneğin, eğer farz kılınan namazlarda, bir altıncısı söz konusu olsaydı, bunun böyle olduğunu tespit edecek bir delil olması gerekli olurdu. İşte bu durum, mucizelerin nübüvvet konusunda diğer delillerden farklı ve açıklayıcı olmasını gerektirmez.

Ancak ona göre, alametler arttıkça delil olarak kullanılmalılarını uygun olmaz. Bunların delalet açısından durumları, çoğalmalarıyla değişikliğe uğrar. Çünkü mucize âdeti nakzeden olması bakımından delil olur. Bu alametler arttıkça diğer delillerin ona etkisi olmaz ve mucize olağan hale gelir. Tüm delillerde durum böyledir ve böyle olması gerekir. Mükemmel bir fiil en üst seviyesine ulaştığında onun failinin âlim biri olduğunu ortaya koyar. Bu da mucizenin delaletinin diğer delillere muhalif olmasını gerektirmez. Ebu Abdullah'a göre mucize delalet açısından diğer delillerden farklı değildir. Bundan dolayı mucizenin peygamberi tahsis edip diğerlerinden ayırması söz konusu olamaz. Bu itibarla da peygamber olmayan kimselerde olağanüstü hallerin meydana gelmesinin imkânsızlığına hükmetmek isabetli değildir ve nübüvvet noktasında nebide ortaya çıkan mucizenin başkasında zuhur etmesi yadırganmamalıdır. Çünkü bu durum mucizenin delaletini ortadan kaldırmaz.⁴⁴

Kadı Abdülcebbar'ın bu aktarımından anlaşıldığına göre Ebu Abdullah kerameti kabul etmektedir. Ancak bunların delil olarak kullanılmalılarını uygun görmemektedir. Ehl-i Sünnet kaynaklarında, Mutezile içinde kerameti kabul eden kişi olarak gösterilen bu zat olmalıdır.

c. Kadı Abdülcebbar'ın Yaklaşımı

⁴⁴ Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni*, XV, 222.

Kadı Abdülcebbar Ebu Abdullah'ın bu açıklama biçimine karşı çıkararak Ebu Haşim'in yaklaşımıyla bunu uzlaştırma yoluna gider. Ona göre, delillerin konuyu ispat etmeleri kullanılışlarına göre değişir. Delillerde farklı olmaları yoluyla delalet edebilecek bir yön olduğu gibi, aynı özellik dolayısıyla delil olarak kullanılmayacakları yön de vardır. Çünkü bir fiilin failinin kudret sahibi olduğuna delalet etmesi, ancak farklılaşma yoluyla olur. Kadı Abdülcebbar bunu şöyle bir örnekle açıklar:

Nebiden, diğer durumlarda onunla aynı özellikleri paylaşan ve ortak olan kimselerin yapamayacağı bir fiil meydana gelmiştir. Bunu yapmaktan aciz olanların bu konuda ona ortak olmamaları gerekir. Şimdi burada delilin farklılığı (mufarakat usulü) yok sayılıp ortadan kaldırılırsa delil sağlam olmaz ve dolayısıyla mucizenin özelliği ortadan kalkar. Fakat arazların sonradan meydana gelmiş olmasından (hudusünden) hareketle cisimlerin yaratılmış (hâdis) olduğu sonucuna varmak böyle değildir. Arazların hadis olmasının cisimlerin hadis olmasına delil teşkil etmesi farklıdır. Çünkü bu delalette mufarakat özelliğini dikkate almak gerekmez. Durum böyle olunca, mucizenin delaleti mufarakat tarikini kapsadığı sabit olduğunda, ibane konusunda açıklamış olduğunun dışında sahih bir illet olsa da Ebu Haşim'in zikrettiği şeyin doğru olması gerekir. Aksi takdirde durum Ebu Abdullah'ın ortaya koymuş olduğu gibidir.⁴⁵

Peygamberin “*ben Allah'ın size gönderdiği elçiyim, beni kabul etmeniz gerekir*” ifadesi onu bu iddiasında diğerlerinden ayırır. İşte Peygamberliğin alameti olan mucize bu açıdan onu diğerlerinden ayırt etmesi gerekir. Bu takdirde de nebi olmayan kimsenin mucize gösterme konusunda peygambere ortak olması caiz olmaz. Eğer böyle bir ortaklık söz konusu olacak olursa, mucizenin mufarakat yoluyla delalet etmesi nakzedilmiş olur. Bu metot ve açıklama biçimi Ebû Haşim'in yönteminin daha sağlam olduğunu vurgulayan Kadı Abdülcebbar hocası Ebu İshak'ın (ö.

⁴⁵ Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni*, XV, 223.

369/ 979)⁴⁶ da paralel bir düşüncede olduğunu belirtir. Onun bu konuyla ilgili düşüncesi de şudur: Peygamber olmayan kimsede mucize meydana gelmesi, elinde mucize zuhur eden kimsenin peygamberliğine delil olmasına etkisi olmasa da, bu durum peygamberliği ifsad eder. Çünkü böyle bir anlayış insanları nebilerin alametleri konusunda düşünmekten nefret ettirir ve uzaklaştırır. Zira peygamberlerin mucizeleri konusunda düşünmeye sevk eden muharrik unsur, mucize konusunda tefekkürü ve akli istidlali gerektiren şeydir.⁴⁷

Kadı Abdülcebbar, diğer kimselerde harikulade olayların meydana gelmesi, insanların çoğunun nebileri kabul etmekten ve onları peygamberin mucizelere konusunda düşünmekten alıkoymadığı şeklindeki bir yargının isabetli olmadığını savunur. Çünkü ona göre bir tek kimseyi dahi uzaklaştıran şey, herkesi uzaklaştıran şey konumundadır. Bu konularda çoğunluğa itibar edilmez. Çünkü bu konuda onlardan biri hepsi gibidir.⁴⁸

Kadı Abdülcebbar diğer olağanüstü durumların peygamberin mucizelere konusunda düşünmekten alıkoyması (tenfir) ile neyi kastettiğine şöyle bir açıklama getirir:

*Biz tenfir ile onların (yani başkalarında zuhur eden olağanüstü hallerin) peygamberleri tasdik etmeyi ve mucize ile nübüvvetlerine delil getirmeyi engellediklerini kastetmiyoruz. Bununla onların engelleyici bir mecrada cereyan etmelerini kastediyoruz. Her ne zaman engelleyici olursa bunun mükellefi alıkoyması gerekmez. Diğer illet ve sebeplerin nebiiyi takviye edici olması da mümkündür. Bu engelleyici olanı engelleyici olmaktan alıkoymaz.*⁴⁹

⁴⁶ Kadı Abdülcebbar bu zattan “şeyhimiz” diye bahsetmektedir. Bu ifade dikkate alındığında bu zatın onun hocaları içinde yer alan Ebu İshak İbrahim b. Ayyaş olduğu anlaşılmaktadır. İlyas Çelebi, *a.g.e*, s. 206 vd.

⁴⁷ Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni*, XV, 223.

⁴⁸ Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni*, XV, 224.

⁴⁹ A.y.

O bu konuyu desteklemek üzere bir delil dikkatlere sunar: Allah, mucizenin zaman zaman peygamberliğe delalet etmesi için sünnetini icra ettiğinde ve bu Allah'ın fiili olduğunda, bunun meydana gelişi olağan bir durum olur ve vehim meydana gelir. Bu ise peygamberi tasdik etmek üzere değil şu anda ortaya çıkmış gibi olur. Ona göre bu mucizeye zarar vermese de ondan uzaklaştırıcı bir mahiyet arz eder. Meselâ Allah, sadece peygamberin duası anında yağmur yağdırmak suretiyle âdetini icra ederse ve yağmur yağma zamanla tekrar ederse ve daha sonra da onu yeni baştan yağdırırsa, bu kalpte şüph ve vehim meydana getirir, nübüvvetten uzaklaşmayı ve nefret etmeyi doğurur.⁵⁰

Kadı Abdülcebbar, kerametleri naklen ve tevatüren sabit olmaları açısından da ele alır ve bu tür durumların peygamberler dışında kalan salih, imam, hüccet ve benzeri kimselerde zuhur etmesine ilişkin dile getirilen delillerden biri olan tevatür derecesine varacak şekilde bir nakil yoluyla ulaşmalarını irdeler. Bu iddia sahiplerine göre mucize benzeri olayların böyle kimselerde görüldüğü tevatürle sabittir ve yaygın bir kanaattir. Kadı Abdülcebbar bu iddiadan şu sonuçlar çıkarılabileceğini söyler:

1. Bu haberler zorunlu bilgi meydana getirir.
2. Niteliklerine ve çokça meydana gelmelerine bakıldığında mucizelerin başkasında meydana gelmesine delalet eder.
3. Bu haberler ahad hükmündedir.

Zorunlu bilgi meydana getirmeleri dikkate alındığında mucizelerin peygamber olmayanlarda zuhur etmesi zorunlu bilgi oluşturacakları sonucunu doğurur. Halbuki der Kadı Abdülcebbar, durumun böyle olmadığını biliyoruz. Yani kendisinin böyle düşünmediğini ve bu tür rivayetlerin onda zorunlu bilgi hâsıl etmediğini ifade eder. Diğer olağandışı durumlara inananların da kendisinin bu görüşte olmadığını bilir. Demek ki, bunların çokça rivayet edilmesi hatta tevatür derecesine ulaştığının söylenmesi zorunlu bilgi meydana getirmez.

⁵⁰ Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni*, XV, 225.

Aslında ona göre bu haberler, iddia edildiği gibi tevatür derecesine ulaşmış kimseler tarafından nakledilmiş olması gerçeği yansıtmamaktadır. Eğer öyle ise naklettikleri bu sözlerle delil getirmeleri gerekir. Halbuki bu haberlerin böyle olmadığı bilinmektedir.⁵¹ Çünkü onları zikredenler ve böyle olduğuna dair iddiada bulunanlar anlattıkları hususlarda mukallid yolunu takip ederler. Anlattıklarından bizzat müşahede ettikleri nadirdir. Çoğunlukla kerametın kendinden zuhur etmesini imkânsız gören salih kimseler hakkında bunu anlatırlar. Çünkü salih olanlar böyle olayların mevcudiyetini cahillerin, teşbih ve cebir düşüncesine inananların değerlendirmesi olduğunu belirtmişlerdir.⁵² Bu durumda tevatürün bulunmadığı açıkça ortaya çıkar. Söz konusu hükümlerden ikisini batıl olunca bir tek yol kalmaktadır. O da bu haberlerin mucizelerin başkalarında zuhur edebileceği görüşünü benimseyenler aktarmaktadır. O zaman şu durum söz konusu olur. Kadı Abdülcebbar, “*bu konuda bizim görüşlerimize bir suçlama olması doğru olursa diğer görüşlerimize de benzeri suçlamalar olabilir*”⁵³ der.

Kadı Abdülcebbar’a göre, mucizelerin başkalarında zuhurunun imkânsızlığını ortaya koyan bir başka şey de şudur:

Mucizelerin salih olan kimselerde meydana gelebileceği düşünülürse, bu ya onların salih olduklarına ve doğruluklarına delalet eder veya ilk defa onlarda gerçekleşmiş olur. Yani bununla onların salih kimseler oldukları anlaşılmaya başlanmış olur. Doğruluk ve iyiliklerine delalet etmeleri için oldukları düşüncesi yanlıştır. Çünkü bu olağanüstü halin onların doğruluğuna delalet etmesi, diğer hallerine delalet etmesinden daha uygun değildir. Zira mucize ya da benzeri olağanüstü bu durumların diğer hallerinden ayrı olarak doğruluk ve salah ile bağlantısı yoktur. O zaman ikinci alternatif olan salih kimseler oldukları, bu olağanüstü hususlarla anlaşılmaya

⁵¹ Kadı Abdülcebbar bazı kimselerden rivayet edilen bu tür haberlerin anlatıldığı gibi olmadığını ortaya koymak için meseleyi özel bir başlık altında inceler. Burada o Hallac-ı Mansur’a nispet edilen olağanüstü durumları teker teker ele alır ve bunların birer hile ve aldatmacan ibaret olduğunu söyler. bk. Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni*, XV, 270–279.

⁵² Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni*, XV, 225–226.

⁵³ Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni*, XV, 226.

başlanmış olur. Mucize işte bu tanımlama çerçevesinde ortaya çıkarsa hastalık, sağlık ve benzeri olağan durumlar gibi maslahat yoluyla gerçekleşmiş olur. Bu takdirde mucize nübüvvete delalet etmez. Çünkü mucizenin peygamberin nübüvvetine delil olabilmesi için olağan dışı olması gerekir. Âdete aykırı meydana gelmesi gerekir.⁵⁴

Mucize dışında kalan bu olağanüstü hallerin salih olanlara Allah tarafından bir ikram olmasına ve konularının saygın olduğuna delalet etmesi için verildiği düşüncesini de eleştiren Kadı Abdülcebbar, bir şeyin keramete delil olması için o şeyin kerametle ilişkili olmasına bağlı olduğunu dikkatlere sunar. Bu ilişki ya muvadaa (anlaşma) yoluyla veya adet yoluyla olur. Kerametlerin peygamber dışındakilerde tekerrür etmesi, mucizelerin peygamberlerde tekerrür edip onların büyüklüğüne delalet etmesi gibi velilerin iyi ve doğru olduklarına delalet etmez. Mucizelerin peygamberlerin yüceliğine delalet ettiği doğrudur. Ancak bu hemen iddianın peşinde meydana gelmekle olur. Aksi halde onların büyüklüğüne ve üstünlüğüne delil olmazlar. Çünkü onların peygamberlik iddialarının doğruluğu mucize ile bilinir. Ve yine resul olanın büyüklüğü de bu yolla bilinir. Bu durum olağanüstü bir takım olayların velilerin yüceliklerine delalet edemeyeceğini ortaya koyar.⁵⁵

Kadı Abdülcebbar, mucize konusunda Ehl-i Sünnet âlimlerinin “*nübüvvet iddiasında bulunmadıkları müddetçe salih (veli) kimselerde söz konusu haller zuhur eder ve doğru ve salih kimseler olduklarına delalet eder*” şeklinde delil olarak öne sürdüğü yaklaşımı ima ederek eleştirir. Ona göre bu durum, velilerin de peygamberlerin sahip olduğu yücelik ve üstünlüğe ortak olmalarını gerektirir. Bu ikisi arasındaki fark sadece peygamberlik iddiasından ibaret olup mahiyete yönelik değilse bu takdirde mucizenin de özelliği ortadan kalkar.⁵⁶

Kadı Abdülcebbar’a göre mucize, risalet ve nübüvvet iddiası noktasında nebînin talep etmesi ve duada bulunması yoluyla onun doğruluğuna delil teşkil eder. Nübüvvete delalet etmesi için bu şartlarda ve bu tanım çerçevesinde meydana gel-

⁵⁴ Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni*, XV, 226–227.

⁵⁵ Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni*, XV, 227.

⁵⁶ Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni*, XV, 227

mesi gerekir. Mesela Zeyd Amr'a "ben Halid'in sana gönderdiği elçiyim" dediğinde, Amr ondan delil isterse, Zeyd Halid'e gider ve "eğer ben senin Amr'a gönderdiğin elçi isem elini hareket ettir veya elini başının üstüne koy" der. İşte Zeyd bu tanım çerçevesinde Halid'in elçisi olduğuna delalet eder. Bu tanımın dışında, buna benzer fiillerin meydana gelmesi durumunda delalet etmesi zorunlu olmaz. Çünkü delalet yönü onun bu tarzda bu özel durum anında gerçekleşmesidir.⁵⁷

Kadı Abdülcebbar salihlerde olağanüstü hallerin meydana gelmeyeceğine ilişkin olarak farklı deliller de ileri sürer. Olağanüstü halin ya da kerametlerin iyilik ve doğrulukla (salah) ile doğrudan bağlantısı olsaydı, öncelikle bunun ashab-ı kiram'da meydana gelmesi gerekirdi. Çünkü bunların salih kimseler olması konusunda bir şüphe yoktur. Olağanüstü hallerin bunlarda ortaya çıkması, durumları şüpheli olanlarda çıkmasından çok daha uygun olması gerekir. Ama literatürün verdiği bilgilerle de sabittir ki, bunlarda mucizeye benzer olağanüstü hususlar meydana gelmemiştir. Hz. Ömer ve Hz. Ali ile ilgili olarak anlatılanlar sağlam rivayetler değildir. Eğer sağlam olsalardı, bunların peygamber dışındaki kimselerde de zuhurunu kabul etmek isabetli olurdu. Zaten tartışma buradadır. Maruf Kerhi, Şeyban er-Rai, Bişr el-Hafî, Sehl b. Abdullah gibileri hakkında anlatılan bu tür rivayetlerin sağlam ve çok olduğu iddia edilmektedir. Kadı Abdülcebbar'a göre gerçekten durum böyle olsaydı, sahabe, tabiin ve ondan sonra gelen âlim ve zahidler hakkında da konuyla ilgili rivayetler ve haberler çokça olması gerekir ve haberlerin sağlam ve kuvvetli olması icab ederdi. Yine Hz. Ali'nin hilafetle ilgili tartışmalarda onda bu olağanüstü halin zuhur etmesi gerekirdi. Zira mucizenin meydana gelmesi, şüpheleri dağıtmak ve ihtilafları gidermekte her şeyden daha etkilidir. Bu yolla Hariciler tahkim sonucunda ortaya çıkan duruma razı olmamalarını teskin etmek çok daha kolay olurdu ve onun hilafete layık olduğu bu olağanüstü hal dolayısıyla desteklenmiş olurdu.⁵⁸ İnsanların çok

⁵⁷ Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni*, XV, 234.

⁵⁸ Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni*, XV, 241.

fazla ihtiyaç duydukları fıkıh ilmi konusunda Hasan-ı Basri ve Said b. el-Müseyyeb gibi zatların şahsında bunların gerçekleşmemesini izah etmek güç olur.⁵⁹

Kadı Abdülcebbar'ın, sahabe ve tabiinde bu tür hallerin gerçekleşmediğine dair eleştirisiyle ilgili olarak, Ehl-i Sünnet sahabe ve tabiinde bu tür hallerin gerçekleştiğini, fakat saadet asrından uzaklaşıldıkça bunların çoğalmasının sebebi olarak insanların bunlara duyduğu ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir. Çünkü kerametler kişinin ihtiyacına göre olur. Şayet îmânı zayıf veya muhtaç ise îmânını güçlendirecek veya ihtiyacını giderecek kadar ona kerâmet verilir. Allah'ın velâyeti konusunda en kâmil olanın buna ihtiyacı olmaz. Dolayısıyla velâyeti eksik olduğundan değil, derecesinin yüksek olduğu ve ona ihtiyacı olmadığı için bu tür kerametler verilmez. Bu yüzden bu işler sahabeden çok tabiinde meydana gelmiştir. Ancak halkı hidayete erdirmek ve ihtiyaçlarını gidermek için elinden harikulâde işler meydana gelenler böyle değildir. Onlar en yüksek derecede olanlardır. Şeytanî hâller ise bunun aksi-nedir.⁶⁰

Kadı Abdülcebbar'a göre keramet ile kastedilen alternatifler şunlar olabilir:

1. Keramet ya tabiat kanunlarını aşan olağanüstü bir olaydır.
2. Tabiat kanunlarına uygun olarak meydana gelen olağan bir şeydir.
3. Mucizeden derece olarak daha aşağı konumda bulunan bir durumdur.

Eğer ilk alternatifte ifade edildiği gibi âdeti nakzeden olağanüstü bir olay ise bu takdirde ihtilaf lâfzîdir. Yani mucize de keramet de aynı şeyi ifade etmekle birlikte sadece lafızları birbirinden farklıdır. Bunların farklı olması konunun mahiyetini değiştirmez ve neticeye etkisi olmaz.

Kerametın harikulade olmayan olağan bir husus olması dikkate alındığında ise salih ve mümin kimselerde meydana gelmesini mümkün gören Kadı Abdülcebbar, bunun salih olmayan kimselerde de olabileceğini söyler. Bu durumda keramet olarak

⁵⁹ Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni*, XV, 242.

⁶⁰ İbn Teymiyye, *el-Furkan*, s. 320–321.

kabul edilen şey hastalık, sağlık, zenginlik ve fakirlik türünden sıradan şeyler konumunda olur.

Kerametın derece bakımından mucizeden daha aşağı bir konumda olduğu kastedilirse bu, derece farkının konunun özüne ait olmadığı söz konusu olur. Zira olağanüstü olan bir şeyde küçük olmakla büyük olmak mahiyet açısından aynı değere sahiptir. Mahiyetler aynı olduğunda lafızların farklı olması bunların işaret ettiği şeylerin farklılığını ortaya koymaz. Bu itibarla, ona göre “*Küçük bir hayvanı diriltmek keramet, ölü bir insanı diriltmek ise mucizedir*” demek mümkün değildir. İkisinde de ortak payda diriltmedir. Aralarında kategorik bir fark yoktur.⁶¹

Kadı Abdülcebbar’a göre mucize, onda bulunan iyilik ve salahın karşılığı olarak peygambere verilmiş bir özellik değildir. Peygamberin kendisi mucizeyi hak eden biri olduğu için değil, peygamberlik göreviyle görevli olduğu için ona mucize verilmiştir. Çünkü peygamberlik bir amelin karşılığı olarak verilen bir görev değildir.⁶² Buna göre çalışıp gayret etmek suretiyle veya nefsi tezkiye etmek suretiyle ulaşılan durumların mucize konumunda görülmeleri uygun değildir. Bir anlamda bu nübüvvetin vehbi olmasına aykırı düşer. Kadı Abdülcebbar’ın bu açıklamalarından onun, bu tür anlayışların bir çeşit peygamberleşme süreci doğurduğunu ve bunun tehlikeli sonuçlara sebep olabileceği endişesine sahip olduğunu çıkarmak mümkündür.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Ehl-i Sünnet anlayışında keramet, temel bir anlayış olarak onu gösteren kimsenin doğruluğunun ölçüsü olarak sunulmuştur. Bunun yanında veli olan kimsede gerçekleştiği düşünülen olağanüstü halin keramet olabilmesi için de velinin tüm düşünce ve eylemlerinde İslam’ın emirlerine ve ilkelerine uygun olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu iki yaklaşım tarzı mukayese edildiğinde çelişik bir durum ortaya çıktığını görmekteyiz. Velide meydana gelen bu durum, onun görüşlerinin

⁶¹ Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni*, XV, 242–3.

⁶² Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni*, XV, 245.

doğrulunun delili kabul edilecekse, bu takdirde söz konusu edilen ikinci şıkkın bir değeri olmaz. Zira bir kimse keramet gösteriyorsa “o kimse velidir ve dolayısıyla görüşlerinde doğrudur” demek yeterli olur. Şayet bir kimsenin hak üzere doğru olduğu biliniyorsa, kerametın onun doğruluğuna delil olmasının anlamı olmaz. Böyle kimselerle karşı karşıya bulunan kimse, keramet gösterdikleri için mi bunların doğruluğuna ve salih kimseler olduklarına hükmedecek, yoksa salih kimseler oldukları ve hak üzere buldukları için mi bu kimselerden ortaya çıkan harikulade durumların keramet olduğuna hükmedecek? Bu bir nevi kendi içinde bir kısır döngü oluşturmaktadır. Dolayısıyla hangi türden olursa olsun sıradan müminlerde görülmeyen bu özel hallerin veya kerametın bu kimselerde görülmesi bir doğruluk ölçüsü olarak değerlendirilemez. Ancak bunlar, mümin kullarını destelemek ve darda kalmışlara yardım etmek üzere, Allah’ın bir ikramı olarak kabul edilmeleri gerekir. Bunların doğruluğın ölçüsü olarak görülmemeleri inkâr edilmelerini de gerektirmez.

Bununla ilgili bir başka husus ise Ehl-i bidat olarak kabul edilen Şia içerisinde ibadet ve tatta ileri olan böyle kimselerde zuhur eden olağanüstü haller bir doğruluk ölçüsü olarak görülecekse, onların ehl-i bidat olarak isimlendirilmesi uygun olmaz. Onların elinde meydana gelen bu olağan dışı haller ehl-i sünnetin tasnifinde yer alan olağanüstü hallerden ancak keramet gurubuna sokulabilir. Durum böyle olunca onların bu hallerini doğruluklarına delil saymak isabetli kabul edilemez.

Burada üzerinde vurgu yapılması gereken bir diğer husus Mutezilenin mucize dışındaki olağanüstü hallere yaklaşımıyla ilgili tutumudur. Genelde ehl-i sünnet’in, özelde ise Eş’arilerin mucize ve kerameti delil olarak sunmaları, onun mantık alanında kullanılan bir delil olduğu anlamına gelmemektedir. Yani bu deliller mantıkta kullanılan akli deliller gibi değildir. Onların açıklamalarından anlaşıldığı kadarıyla, bunları birer işaret ve alamet olarak görmektedirler. Fakat Mutezile, Ehl-i sünnet’in delil kelimesini kullanmasından hareketle, bunu mantıki çerçevede düşünülen delil seviyesinde görüp ele almışlar ve bu çizgi üzerinden eleştirilerini yapmışlardır. Bu da onların realiteyi gözden kaçırmalarına veya bu mantığa uygun bir değerlendirme yapmaları sonucuna götürmüştür. Ayrıca her şeyi spekülâtif düzlemde ve mantıki çerçevede ele alıp değerlendiren Mutezile, ya gerçekliği görmezlikten gelmiş ya da

realitede vuku bulanları inkâr yoluna gitmiştir. Hatta Kadı Abdülcebbar'ın açıklamalarında görüldüğü gibi bazı salih kimselerde meydana gelen hallerin taklit yolunu takip eden kimseler tarafından rivayet edildiklerini söyleyerek bunların zorunlu bilgi oluşturacak seviyeye ulaşmadığını söyler. Buna delil olarak da kendisinde böyle bir bilginin oluşmadığını söyler. Benzer biçimde salih kimselerde meydana gelen böyle özellikleri anlatan kimselerin onları görmediği halde anlattıklarını ifade eder ve görüp anlattıklarının ise nadir olduğunu belirtir. Bu durumda nadir de olsa bunların realitede meydana gelebileceklerini kabul etmiş olmaktadır.

İslam düşüncesini genelde bir doktrin olarak görmeye meyilli olan ve reel gerçekliğine aldırış etmeyen Mutezile düşünürleri, realitede söz konusu edilen veya var olan hususları dikkate almamışlardır. Dini tamamen kavramsal bir çerçevede düşünmüşlerdir. Bu yaklaşım tarzları, mucize dışında kalan olağanüstü hallerdeki tutumlarında olduğu gibi, realiteyi inkâr etmelerine sebep olmuştur.

Ehl-i sünnet anlayışında keramet ile mucize arasında isimlendirme, mucizenin peygamberde ortaya çıkması ve meydan okuma dışında mahiyete yönelik olmayan bir fark görmemeleri isabetli gözükmemektedir. Zira evliyanın kerametleri ile ilgili anlatılanlar neredeyse peygamberlerin mucizelerini gölgede bırakacak bir seviyeye vardırılmıştır. Bu durum, mucizelerin peygamberliğin ispatına zarar vermese de, Kadı Abdülcebbar'ın ifade ettiği gibi, bir şüpheyeye veya onlardan uzaklaşmaya imkân tanımaktadır. Özellikle günümüzde manevi bir boşluk içinde bulunup bocalayan ve doğruyu tespit etmede yeterli donanıma sahip olmayan insanların bir çıkış kapısı bulmak için bu tür olağan dışılıklara sarılması dikkate alındığında, bu hususlara daha dikkatli yaklaşılmasını gerekli kılmaktadır.